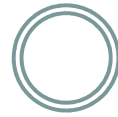

5. Teoretické pozadí statistické analýzy

Jak vznikají informace
Rozložení dat

Anotace

- Základním principem statistiky je pravděpodobnost výskytu nějaké události. Prostřednictvím vzorkování se snažíme odhadnout skutečnou pravděpodobnost událostí.
- Klíčovou otázkou je velikost vzorku, čím větší vzorek, tím větší šance na projevení se skutečné pravděpodobnosti výskytu jevu.

Definice

Náhodný jev značíme velkým latinským písmenem, např. A . Jde o jev, pro který požadujeme tzv. statistickou stabilitu, tj. aby při n opakování pokusu platilo pro relativní četnost výsledku:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} f(A) = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{n_A}{n} = p(A)$$

Prostor elementárních jevů značíme obvykle Ω , jde o libovolnou neprázdnou množinu (její prvky nazýváme elementárními jevy).

Elementární jev nejjemnější možný náhodný jev, tj. náhodný jev, který nelze vyjádřit jako sjednocení dvou jiných neprázdných náhodných jevů. Značí se obvykle ω .

Platí tedy, že elementární jevy jsou prvky prostoru elementárních jevů, rovněž jsou prvky náhodných jevů a náhodné jevy jsou podmnožiny prostoru elementárních jevů.

Definice

Ω – prostor
elementárních
jevů

A – náhodný jev

ω – elementární jev

ω – elementární jev

A – náhodný jev

ω – elementární jev

A – náhodný jev

ω – elementární jev

Definice

σ -algebra systém (množina) podmnožin prostoru elementárních jevů (označujeme $\mathcal{A}$) splňující následující podmínky:

1. $\mathcal{A}$ je neprázdná množina,
2. $A \in \mathcal{A} \Rightarrow \mathcal{A} \setminus A \in \mathcal{A}$
3. sjednocení libovolného počtu $A_i \in \mathcal{A}$.

Jevové pole uspořádaná dvojice prostoru elementárních jevů a na něm definované σ -algebry $(\Omega, \mathcal{A})$. Jevové pole se také někdy nazývá měřitelný prostor.

Pravděpodobnost (podle Kolmogorova) reálná množinová funkce P definovaná na množině $\mathcal{A}$ σ -algebry $(\Omega, \mathcal{A})$ tak, že jsou dodrženy následující podmínky:

1. $P(\Omega) = 1$
2. $\forall A \in \mathcal{A}: P(A) \geq 0$
3. pravděpodobnost součtu neslučitelných jevů je rovna součtu pravděpodobnosti těchto neslučitelných jevů.

Definice

Pravděpodobnostní prostor uspořádaná trojice prostoru elementárních jevů, na něm definované σ -algebry a jim příslušné pravděpodobnostní funkce $(\Omega, \mathcal{A}, P)$.

Borelovská σ -algebra je σ -algebra $\mathcal{B}$ generovaná systémem borelovských množin S , tj. množin splňujících podmínku:

1. $S = (-\infty, x)$, kde $x \in \mathbb{R}$.

Náhodná veličina reálná množinová funkce X definovaná na prostoru elementárních jevů Ω nějakého pravděpodobnostního prostoru $(\Omega, \mathcal{A}, P)$, splňující pro nějakou borelovskou σ -algebru $\mathcal{B}$ předpoklad:

1. $B \in \mathcal{B} \Rightarrow \{\omega \in \Omega: X(\omega) \in B\} \in \mathcal{A}$.

Pravděpodobnostní prostor je měřitelný prostor s přidanou funkcí pravděpodobnosti.

Definice

Náhodná veličina se někdy také nazývá náhodná proměnná nebo měřitelná funkce, borelovské množiny se někdy též nazývají měřitelné množiny.

Lze ukázat, že dostatečnou podmínkou pro to, aby X byla náhodná veličina je vztah $\forall x \in \mathbb{R}: \{X < x\} \in \mathcal{A}$.

Rozdělení pravděpodobnosti množinová funkce, která každé borelovské množině B přiřadí pravděpodobnost tak, že je dodržena následující podmínka:

$$1. P_X(B) = P(\{\omega \in \Omega: X(\omega) \in B\}) \text{ pro } B \in \mathcal{B}.$$

Náhodná veličina přiřazuje náhodným jevům měřitelné hodnoty (reálná čísla), rozdělení pravděpodobnosti pak každé takové hodnotě (reprezentované nějakou borelovskou množinou B) přiřazuje pravděpodobnost, tj. hodnotu mezi 0 a 1 takovou, že jsou dodrženy předpoklady po definici pravděpodobnosti uvedené dříve.

Definice

Ω – prostor elementárních jevů

$\mathcal{A}$ – množinová σ -algebra

A – náhodný jev

ω – elementární jev

ω – elementární jev

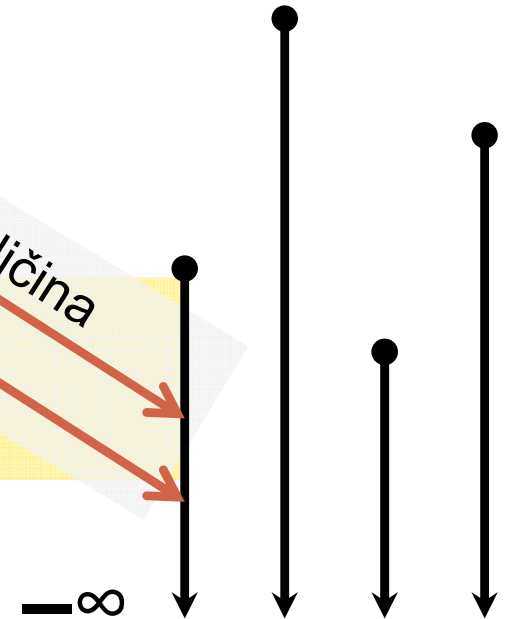
$\mathcal{B}$ – borelovská σ -algebra

P – pravděpodobnost

P_X – rozdělení pravděpodobnosti

X – náhodná veličina

B – borelovské množiny

JAK vznikají informace ? základní pojmy

Skutečnost

Pozorovatel

Náhoda

(vybere jednu z možností pokusu)

Jev

podmnožina všech možných výsledků (elementárních jevů) pokusu/děje, o které lze říct, zda nastala nebo ne

Rozliší, co nastalo

a) *podle možností*

b) *podle toho, jak potřebuje*

Jevové pole

třída všech jevů, které jsme se rozhodli nebo jsme schopni sledovat

Skutečnost + Jevové pole = Měřitelný prostor

Experimentální jednotka - objekt, na kterém se provádí šetření

Populace - soubor experimentálních jednotek **Znak** - vlastnost sledovaná na objektu

Sledovaná veličina - číselná hodnota vyjadřující výsledek náhodného experimentu

Znak se stává náhodnou veličinou, pokud se jeho hodnota zjišťuje vylosováním objektu ze základního souboru

Výběr - výběrová populace - cílová populace

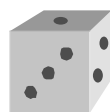
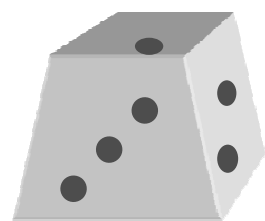
Náhodný výběr

Reprezentativnost

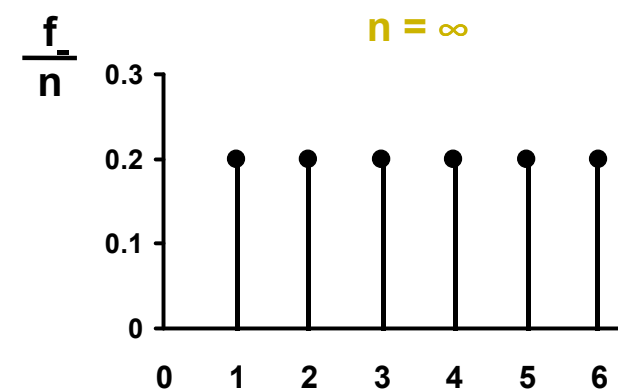
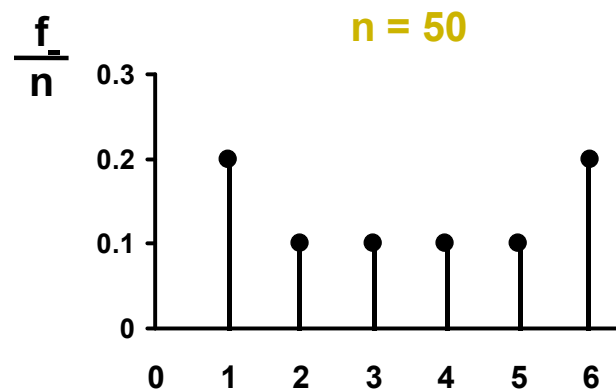
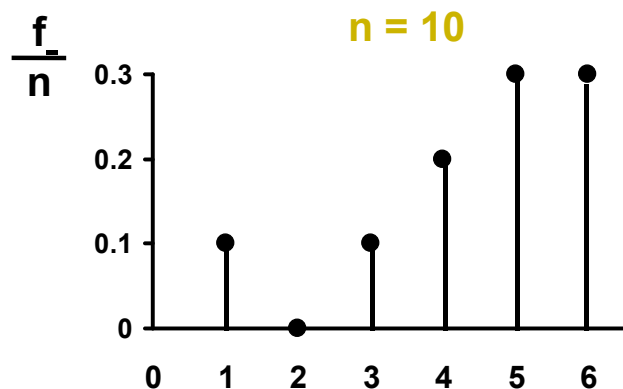
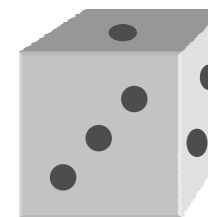
JAK vznikají informace ?

„Empirical approach“

„Classical approach“

Empirický postup

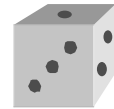
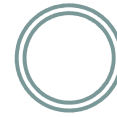

možné jevy: čísla 1 – 6

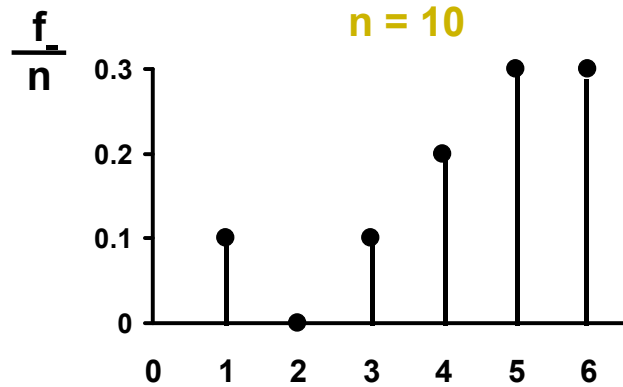
n – počet hodů (opakování)

U složitých stochastických systémů se pravda získá až po odvedení značného množství experimentální práce: musíme dát systému šanci se projevit

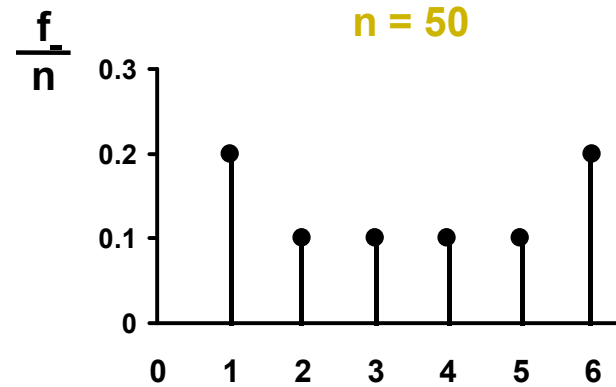
JAK vznikají informace ?

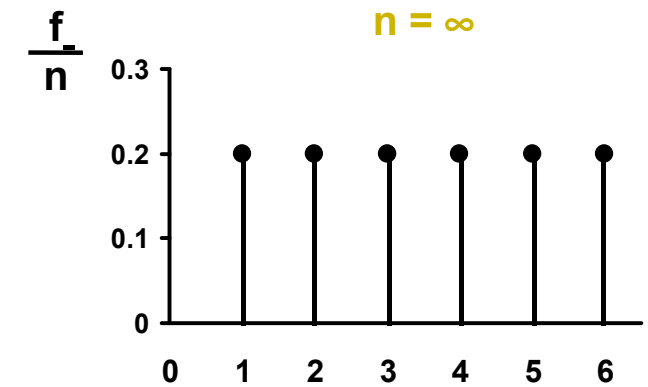
Empirický postup

možné jevy: čísla 1 – 6

n – počet hodů (opakování)

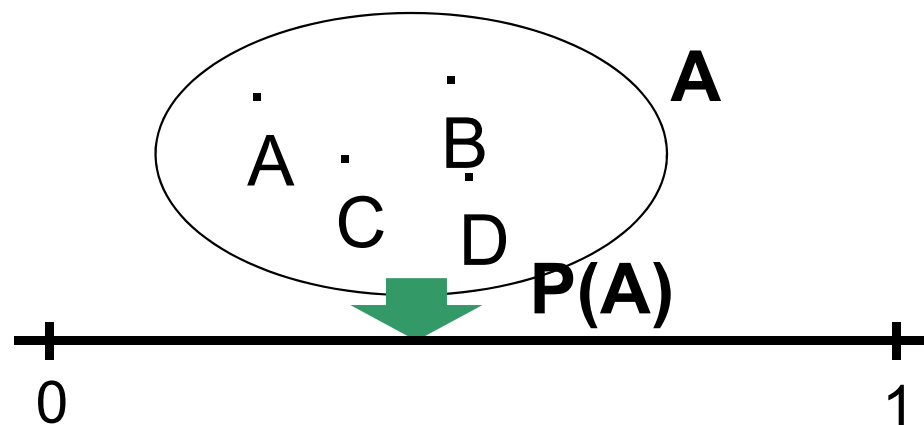
Při realizaci náhodného experimentu roste se zvyšujícím se počtem opakování pravdivá znalost systému (výsledky se stávají stabilnější) ...diskutabilní je ale ovšem míra zobecnění konkrétního experimentu

Empirický zákon velkých čísel

Při opětovné nezávislé realizaci téhož náhodného experimentu se podíl výskytů sledovaného jevu mezi všemi dosud provedenými realizacemi zpravidla ustaluje kolem konstanty.

Pravděpodobnost je libovolná reálná funkce definovaná na jevovém poli A , která každému jevu A přiřadí nezáporné reálné číslo $P(A)$ z intervalu $0 - 1$.

Z praktického hlediska je pravděpodobnost **idealizovaná relativní četnost**

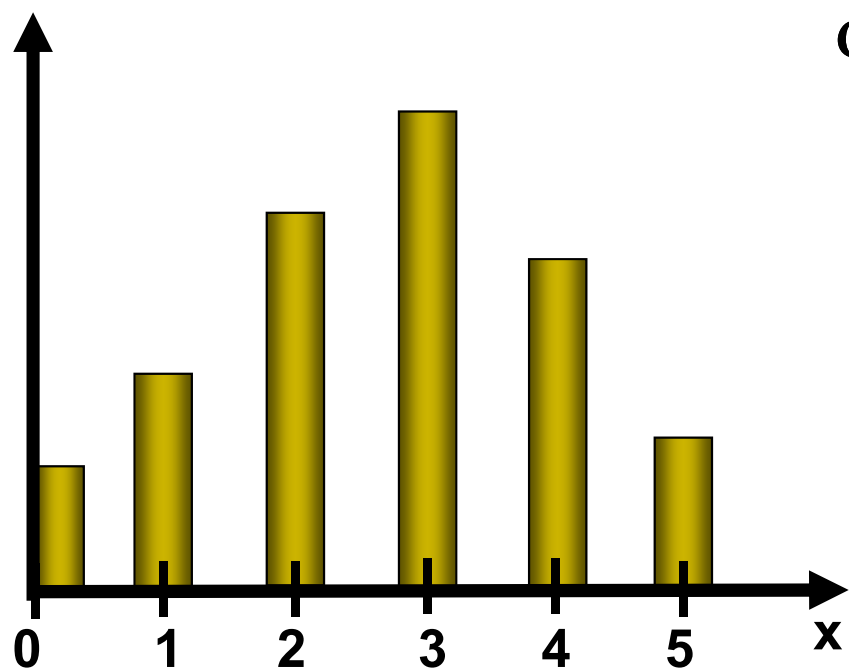
- $P(A) = 1$ ..... jev jistý
- $P(A) = 0$ ..... jev nemožný
- $P(A \cap B) = P(A) \cdot P(B)$ ..... nezávislé jevy
- $P(A \cap B) = P(A) \cdot P(B/A)$ ..... závislé jevy
- $P(A/B) = P(A \cap B) / P(B)$ ..... podmíněná pravděpodobnost

Pravděpodobnost výskytu jevu – rozložení dat

- ✦ existuje pravděpodobnost výskytu jevů (nedeterministické závěry)
- ✦ „vše je možné“: pouze jev s pravděpodobností 0 nikdy nenastane
- ✦ pravděpodobnost lze zkoumat retrospektivně i prospektivně

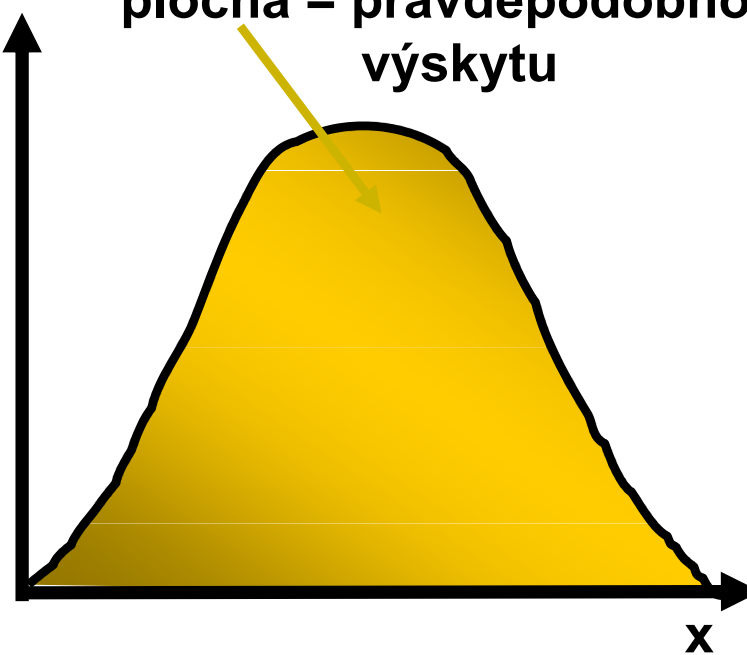
pravděpodobnost
výskytu

počet chlapců v rodině s X dětmi

$\varphi(x)$

plocha = pravděpodobnost
výskytu

výška postavy

5a. Základní typy dat

Spojitá a kategoriální data
Základní popisné statistiky
Grafický popis dat

Anotace

- Realitu můžeme popisovat různými typy dat, každý z nich se specifickými vlastnostmi, výhodami, nevýhodami a vlastní sadou využitelných statistických metod - od binárních přes kategoriální, ordinální až po spojitá data roste míra informace v nich obsažené.
- Základním přístupem k popisné analýze dat je tvorba frekvenčních tabulek a jejich grafických reprezentací – histogramů.

Jak vznikají informace ?

– různé typy dat znamenají různou informaci

Data poměrová

Kolikrát ?

Data intervalová

O kolik ?

Data ordinální

Větší, menší ?

Data nominální

Rovná se ?

Spojité data

Diskrétní data

Kategoriální otázky

Otázky „Ano/Ne“

Podíl hodnot větší/menší než specifikovaná hodnota ?

Procenta odvozené hodnoty

Samotná znalost typu dat ale na dosažení informace nestačí .....

Jak vznikají informace ?

– různé typy dat znamenají různou informaci

Statistika středu

Data poměrová

PRŮMĚR

**Spojitá
data**

Data intervalová

MEDIÁN

Data ordinální

**Diskrétní
data**

Data nominální

MODUS

$Y = f$

X

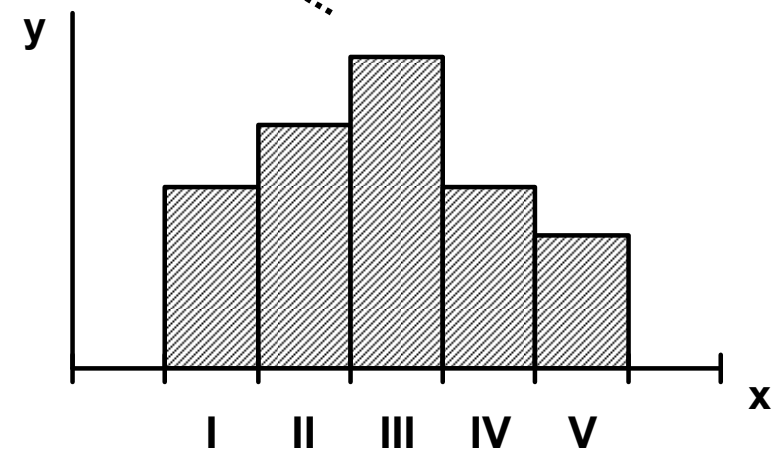
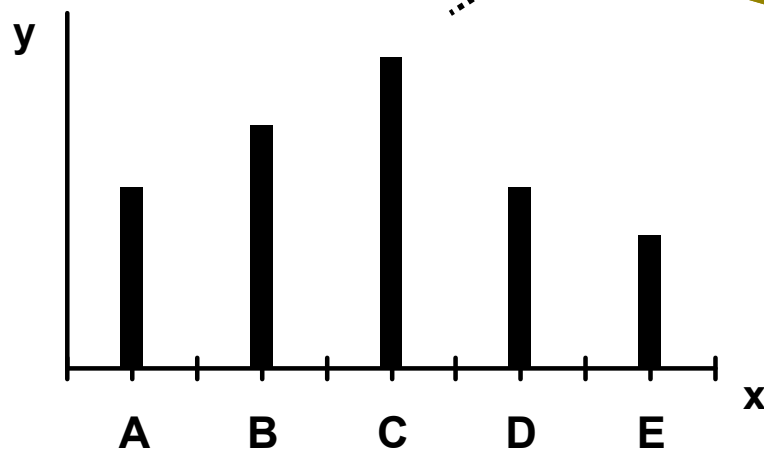
JAK vznikají informace ?

- opakovaná měření informují rozložením hodnot

Y: frekvence

- absolutní / relativní

KOLIK se naměřilo

CO se naměřilo

X: měřený znak

Diskrétní data

Spojité data

Odvozená data: Pozor na odvozené indexy

Příklad I: Znak X: Hmotnost
Znak Y: Plocha

Příklad II: X: Průměrný počet výrobků v prodejně
Y: Odhad prostoru průměrně nabízeného k vystavení výrobku

průměr : (min - max)

X: 1,2 : (1,15 - 1,24)

+ / - 3,8 %

Y: 1,8 : (1,75 - 1,84)

+ / - 2,5 %

$X/Y = 0,667 : \left(\frac{1,15}{1,84} - \frac{1,24}{1,75} \right)$

+ / - 6,2 %

Nová veličina má jinou šířku rozpětí než ty, ze kterých je odvozená

Jak vznikají informace ?

- frekvenční tabulka jako základní nástroj popisu

DISKRÉTNÍ DATA

Primární data

Počty epizod pro $n = 100$ hemofiliků

0
0
1
2
1
1
3
1
1
1
2
.
.
.
.
.
.
.
.
n = 100

Frekvenční sumarizace

N: 100 dětí (hemofiliků)

x: znak: počet krvácivých epizod za měsíc

x	n(x)	N(x)	p(x)	F(x)
0	20	20	0,2	0,2
1	10	30	0,1	0,3
2	30	60	0,3	0,6
3	40	100	0,4	1,0

n(x) – absolutní četnost x

N(x) – kumulativní četnost hodnot nepřevyšujících x;

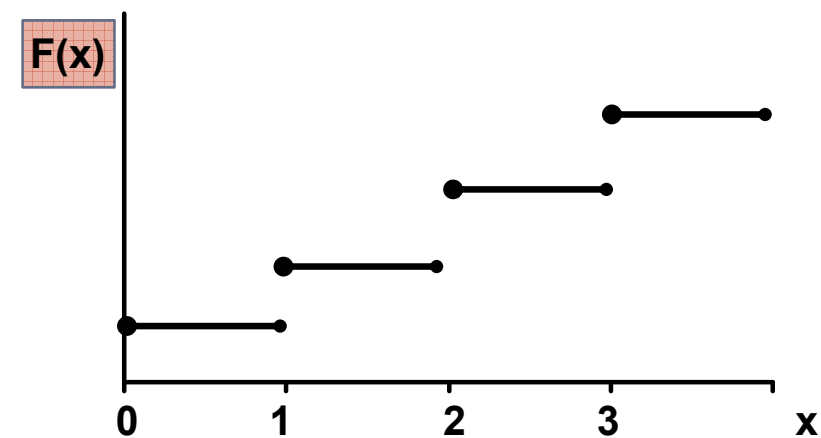
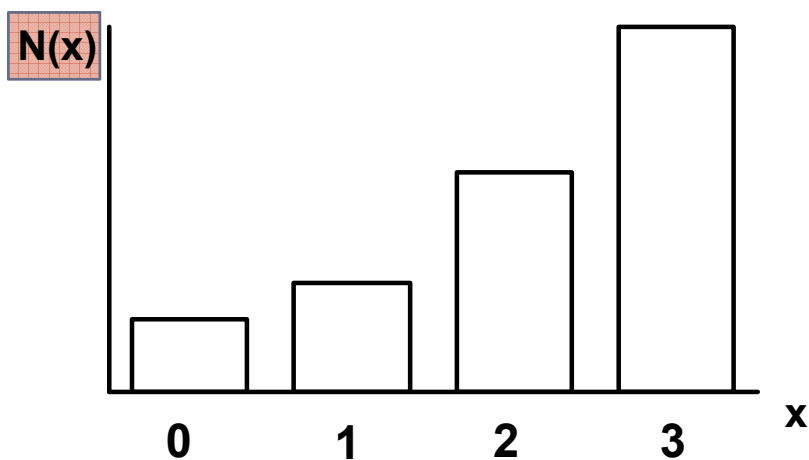
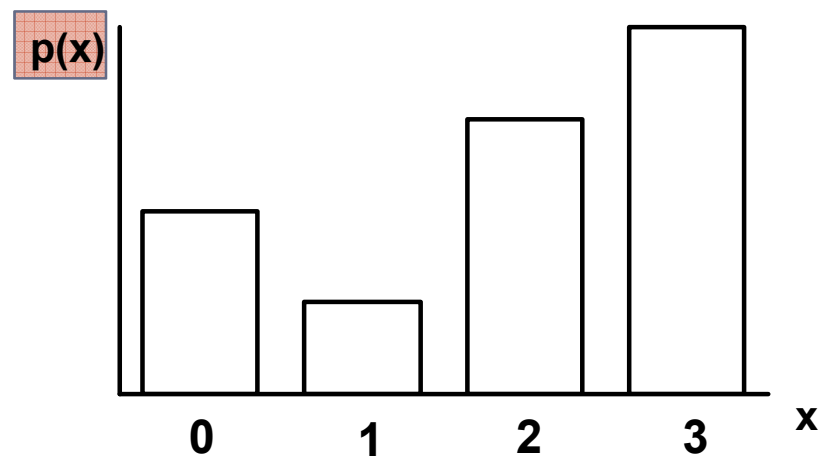
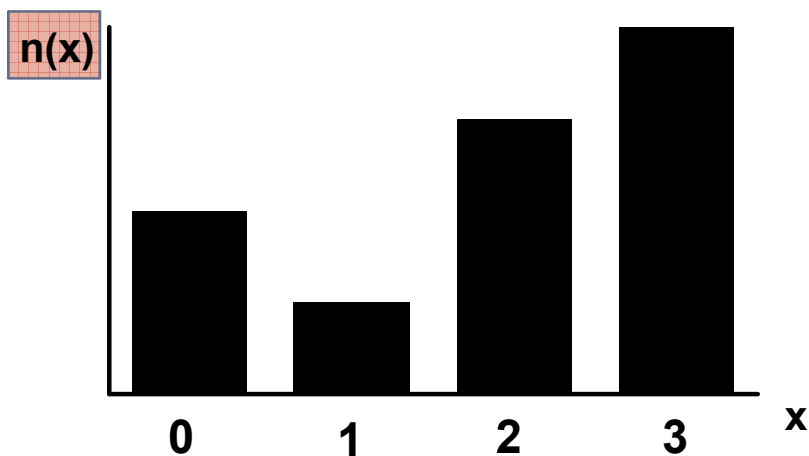
$$N(x) = \sum_{t \leq x} n(t)$$

p(x) – relativní četnost; $p(x) = n(x) / n$

F(x) – kumulativní relativní četnost hodnot nepřevyšujících x; $F(x) = N(x) / n$

Jak vznikají informace ?

Grafické výstupy z frekvenční tabulky

Jak vznikají informace ?

- frekvenční tabulka jako základní nástroj popisu

SPOJITÁ DATA

Příklad: **x: koncentrace látky v krvi n = 100 pacientů**

Primární data

Hodnoty pro n = 100 osob

1,21
1,48
1,56
0,31
1,21
1,33
0,33
.
.
.
n = 100

Frekvenční sumarizace

n = 100 opakovaných měření (100 pacientů)
x: koncentrace sledované látky v krvi (20 – 100 jednotek)

interv	d(l)	n(l)	n(l)/n	N(x'')	F(x'')
<20, 40)	20	20	0,2	20	0,2
<40, 60)	20	10	0,1	30	0,3
<60, 80)	20	40	0,4	70	0,7
<80, 100)	20	30	0,3	100	1,0

$d(l)$ – šířka intervalu

$n(l)$ – absolutní četnost

$n(l) / n$ – intervalová relativní četnost

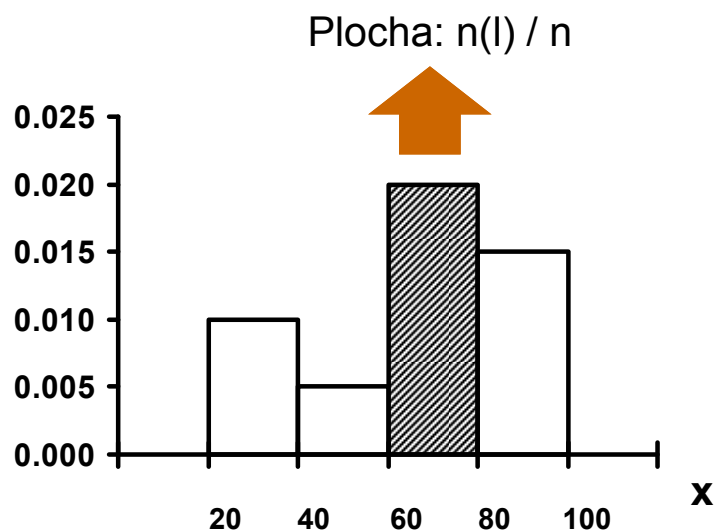
$N(x'')$ – intervalová kumulativní četnost do horní hranice X''

$F(x'')$ – intervalová relativní kumulativní četnost do horní hranice X''

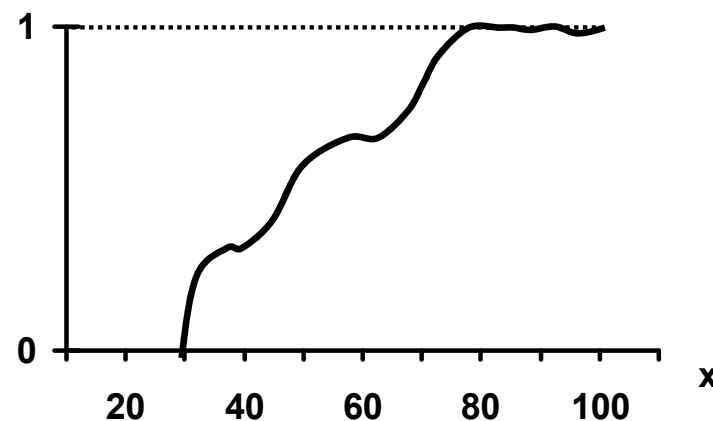
Jak vznikají informace ?

- frekvenční sumarizace spojitých dat

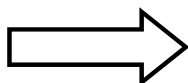
Histogram

Výběrová distribuční funkce

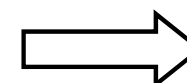

$$f(x) = \frac{n(l) / n}{d(l)}$$

Intervalová
hustota
četnosti

$F(x)$

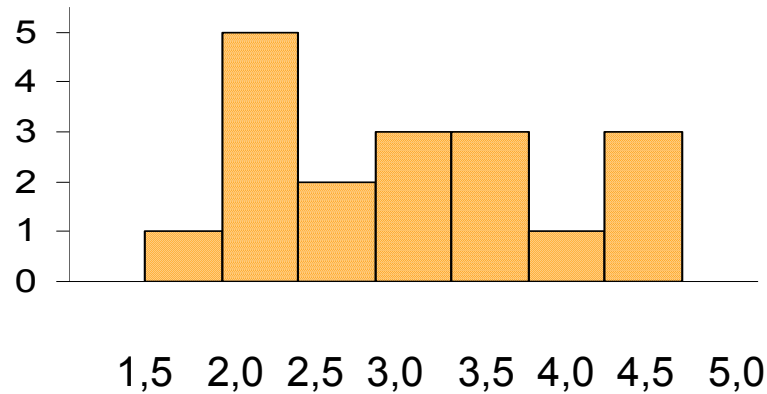

Intervalová
relativní
kumulativní
četnost

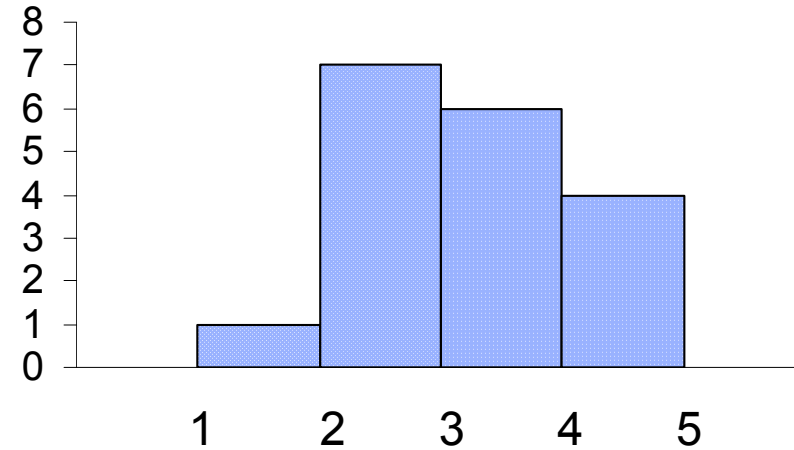
Počet zvolených tříd a velikost souboru určují kvalitu výstupů

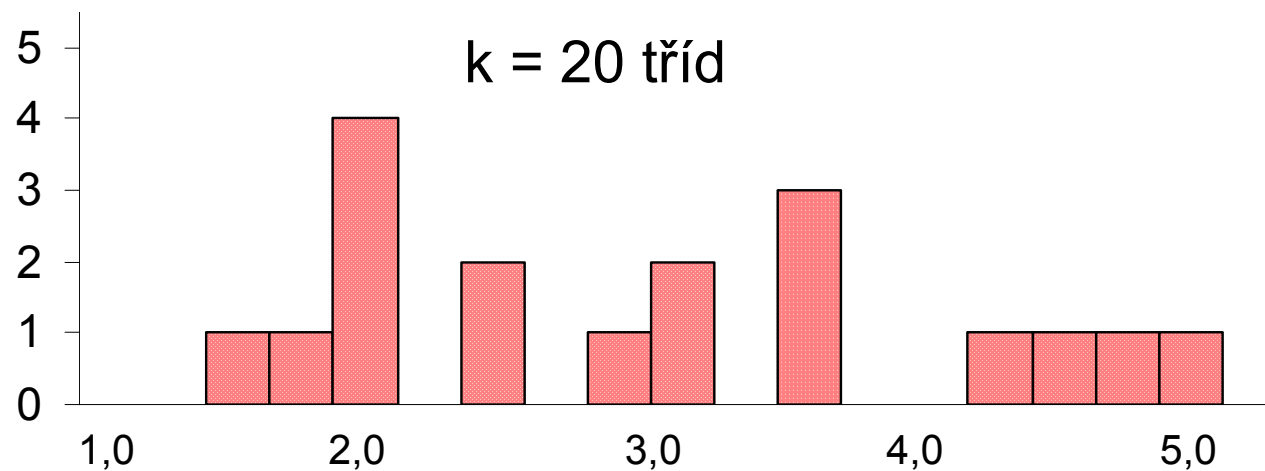
k = 10 tříd

k = 5 tříd

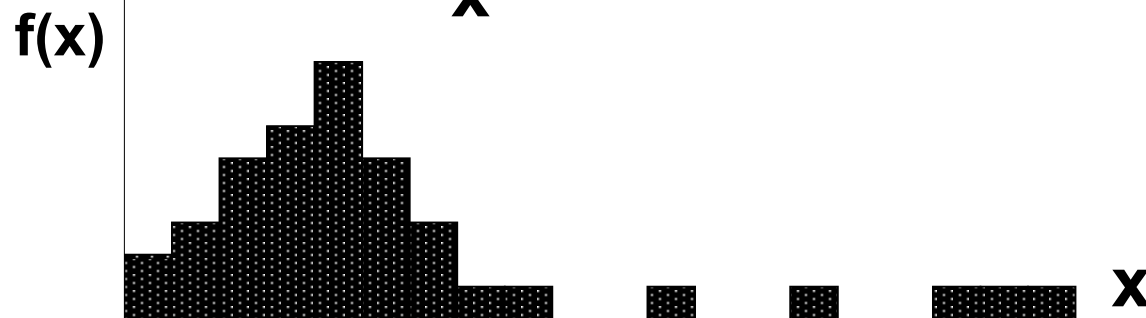
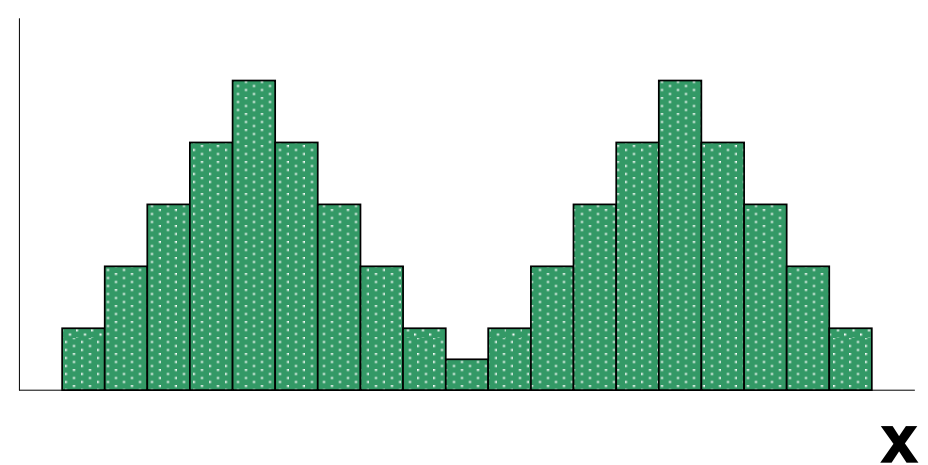
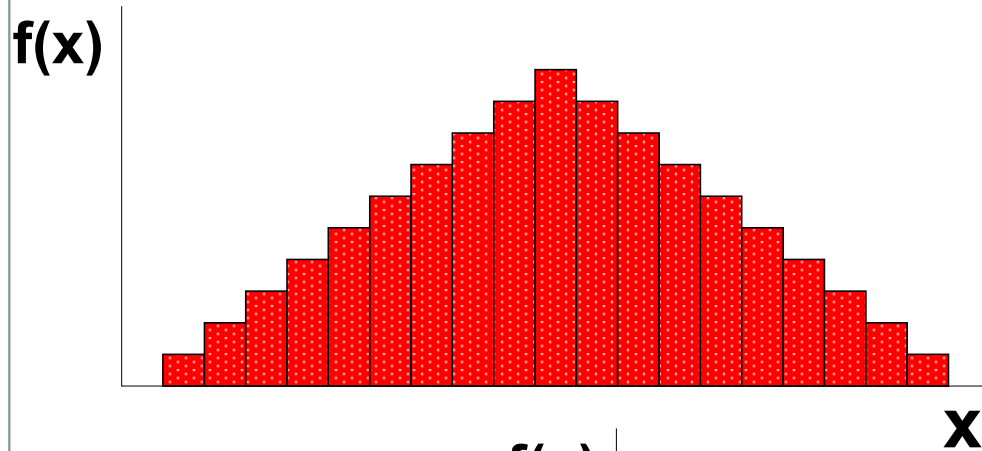
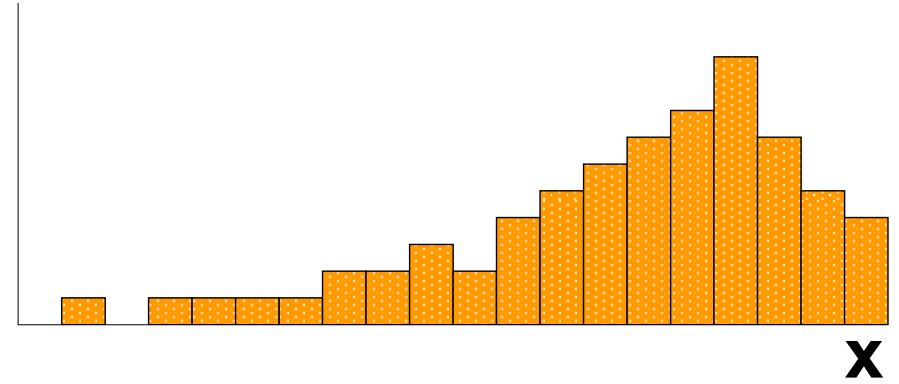
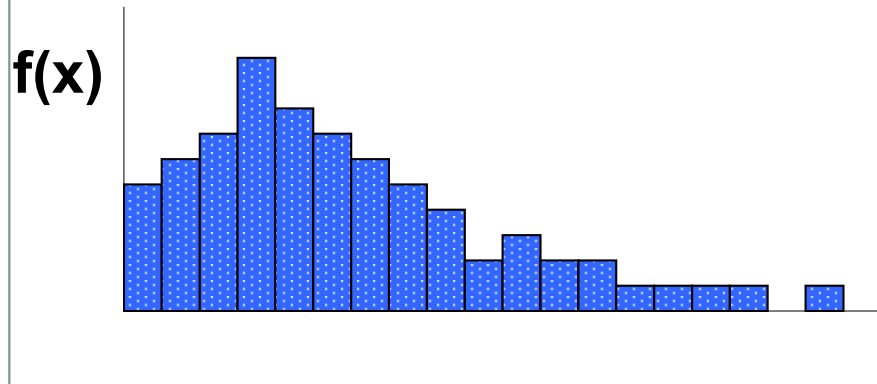

k = 20 tříd

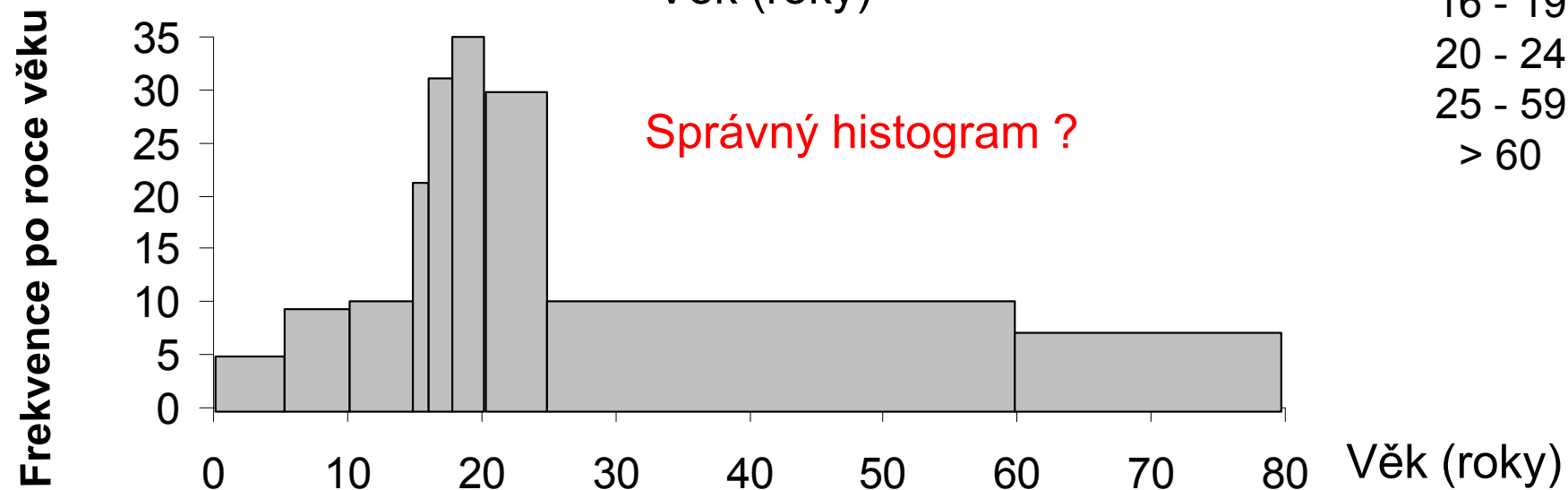
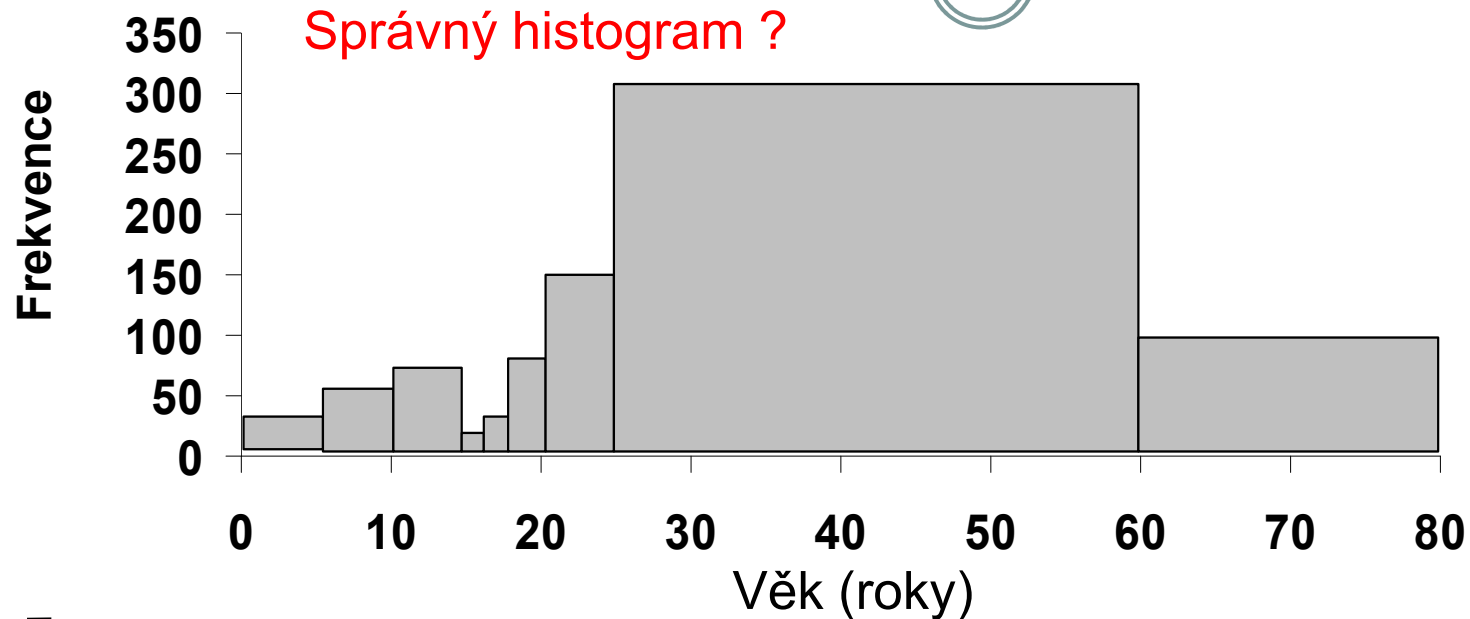

Histogram vyjadřuje tvar výběrového rozložení

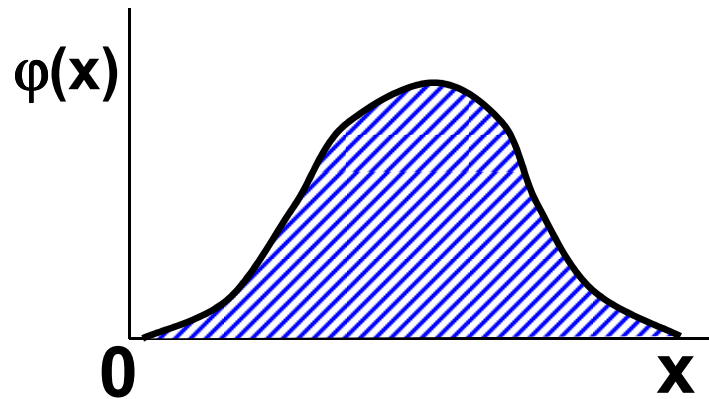

Příklad: věk účastníků vážných dopravních nehod

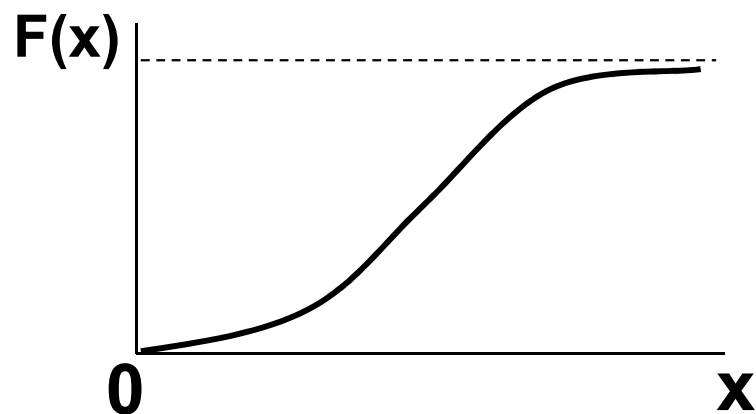

<u>Věk</u>	<u>f</u>
0 - 4	28
5 - 9	46
10 - 15	58
16 - 19	20
20 - 24	114
25 - 59	316
> 60	103

Pojem ROZLOŽENÍ - příklad spojitých dat

Rozložení

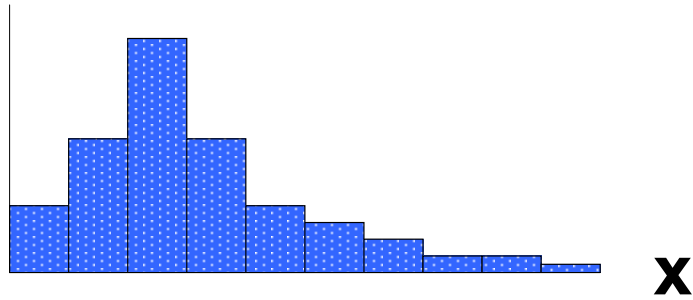

Distribuční funkce

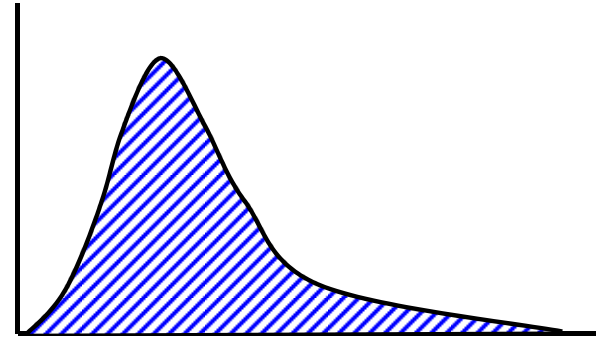
**Je - li dána
distribuční
funkce,
je dáno
rozložení**

Výběrové rozložení hodnot lze modelově popsat a definovat tak pravděpodobnost výskytu X

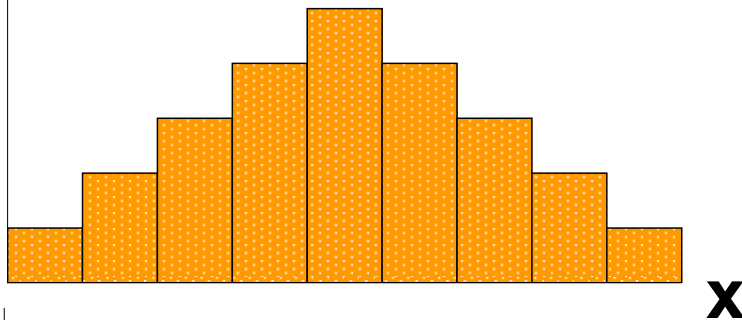
$f(x)$

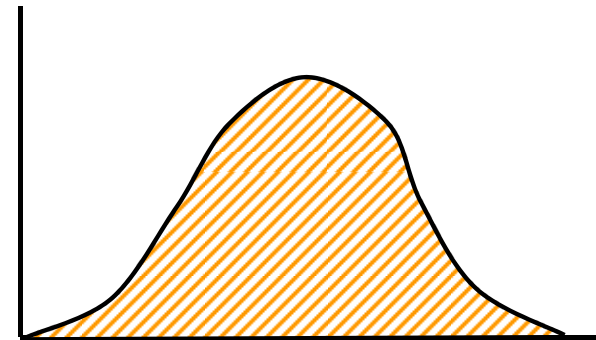
$\varphi(x)$

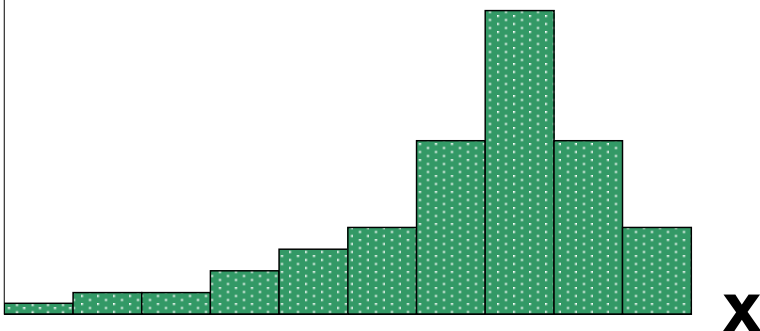
$f(x)$

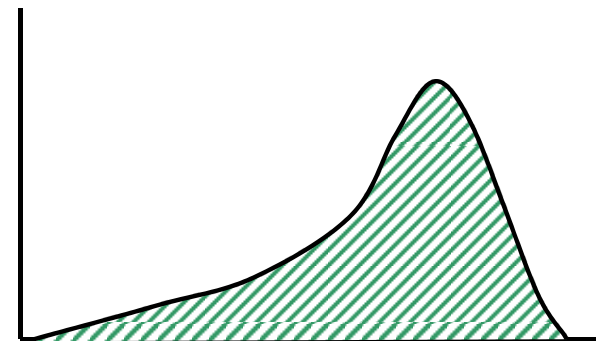
$\varphi(x)$

$f(x)$

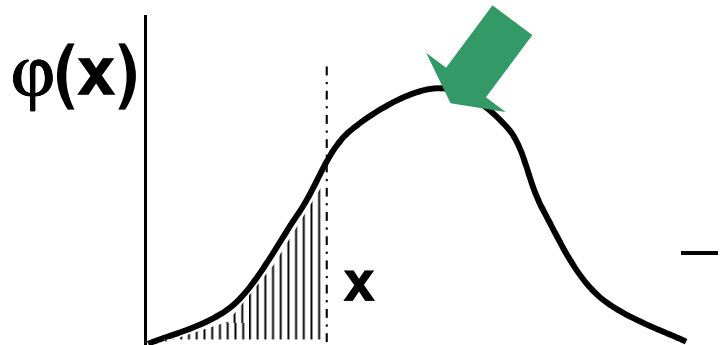
$\varphi(x)$

Distribuční funkce jako užitečný nástroj pro práci s rozložením

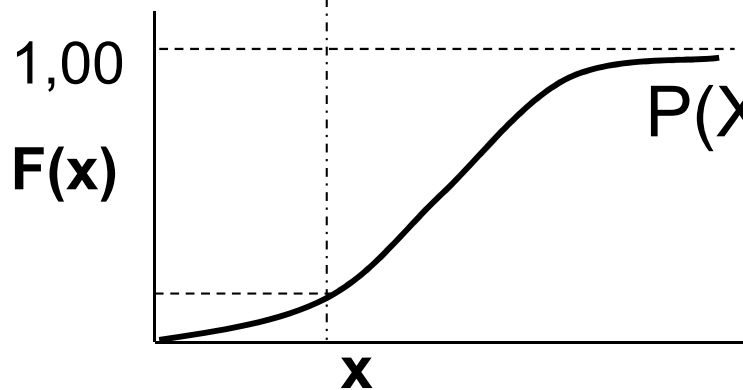
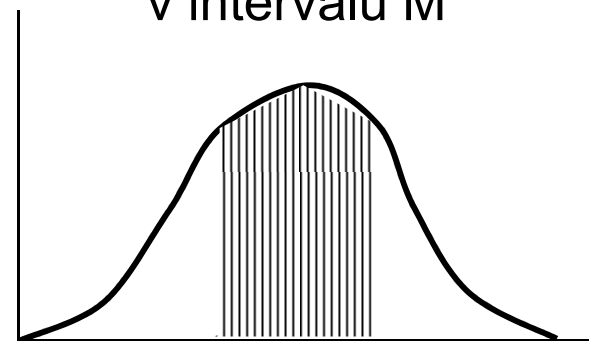

Plocha = relativní četnost

$$\int_{-\infty}^{\infty} \varphi(x) d(x) = 1$$

$F(x)$:
Pravděpodobnost, že se X vyskytne v intervalu M

$$P(X \leq x) = \Phi(x) = F(x)$$

$\Phi(x)$ ... distribuční funkce

$$P(X \leq x) = \int_M \varphi(x) d(x)$$

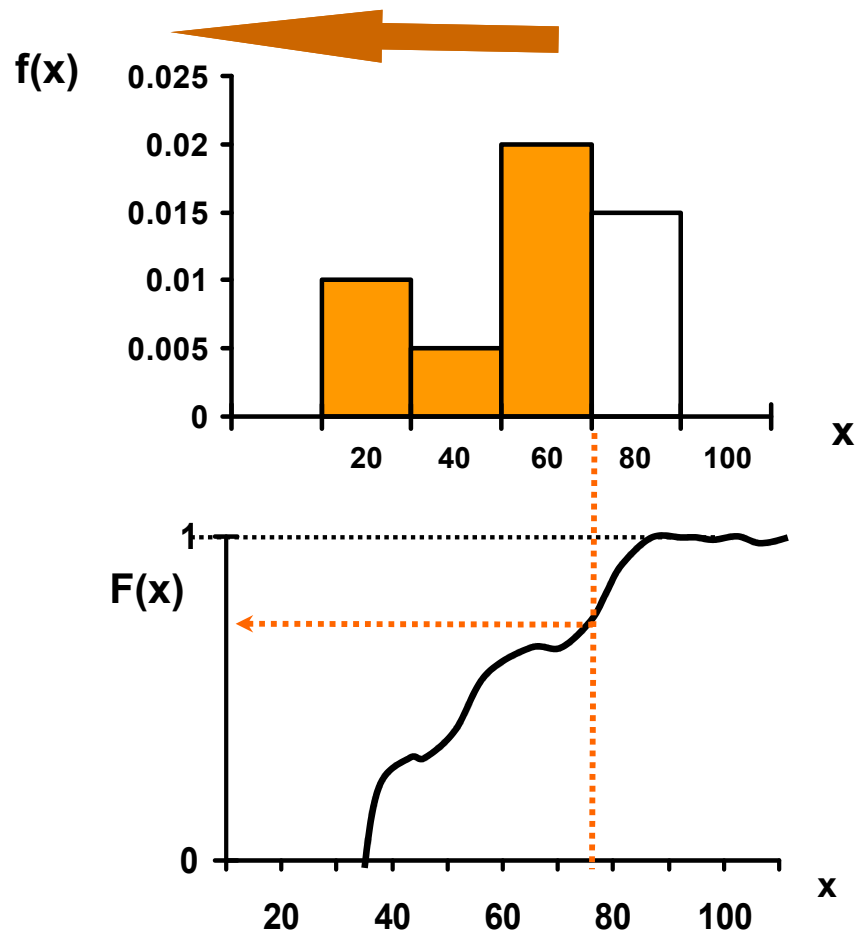
Známe-li distribuční funkci, pak známe rozložení sledované veličiny.

Pro jakoukoli množinu hodnot (M) lze určit P , že X do této množiny patří.

Jak vznikají informace ?

- frekvenční sumarizace spojitých dat

Grafické výstupy z frekvenční tabulky – spojitá data

Uspořádání čísel podle velikosti a konstrukce rozložení umožňuje pravděpodobnostní zařazení každé jednotlivé hodnoty

KVANTIL

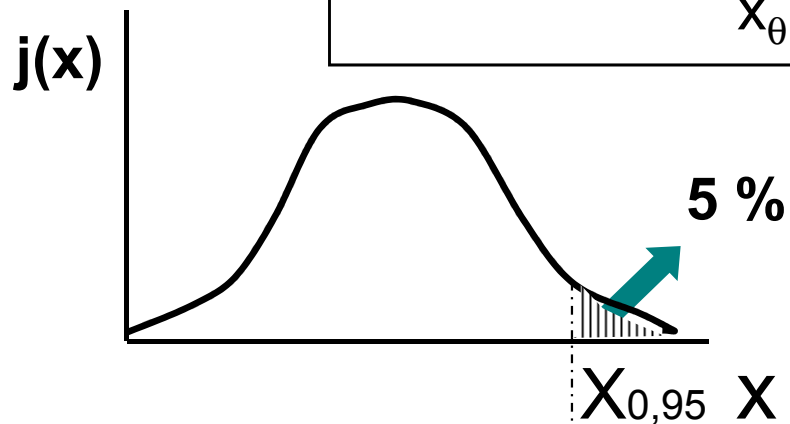
$X_{0.1}; X_{0.9}; X_{0.5}; X_{\theta}$

Otázka: Jak velké musí být X , aby 5 % všech hodnot bylo nad ním?

$\theta = 0,95$ ... Pravděpodobnost

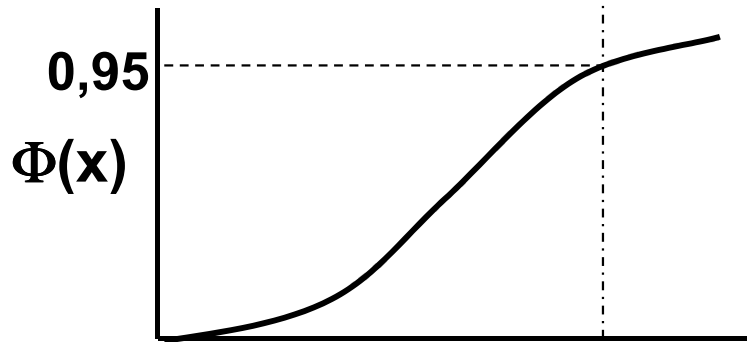
Hledáme: $P(X \leq x_\theta) = 0,95 = \theta$
 $x_\theta = (X_{0,95}) = ?$

$$F(x_\theta) = \theta$$

Kvantil je číslo, jehož hodnota distribuční funkce je rovna P , pro kterou je kvantil definován

Jakékoliv číslo na ose x je kvantilem

5b. Základní statistické testy

Jednovýběrový t-test
Párový t-test
Mann-Whitneův test

t-Test

Tři varianty parametrického t-testu:

jednovýběrový
párový
dvouvýběrový

Předpoklad:

Měřená náhodná veličina má normální rozdělení.

Výběrový průměr má normální rozdělení se stejnou střední hodnotou, skutečný rozptyl ovšem neznáme.

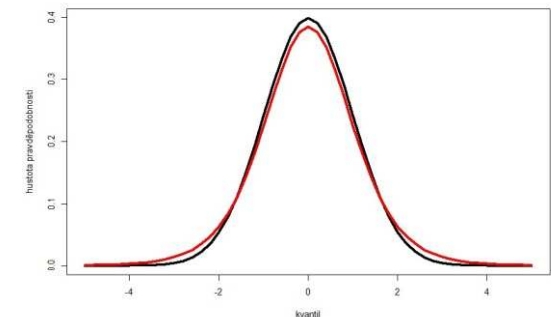

Rozdíl výběrového průměru od skutečné střední hodnoty má také normální rozdělení.

Při využití výběrového rozptylu má rozdíl t-rozdělení.

Kvantil	-3	-2	-1	0	1	2	3
Norm(0,1)	0,00	0,05	0,24	0,40	0,24	0,05	0,00
$t_7(0,1)$	0,01	0,06	0,23	0,38	0,23	0,06	0,01

t-Test

Princip:

podle určené hladiny pravděpodobnosti se stanoví maximální přípustná velikost rozdílu výběrového průměru a skutečné střední hodnoty. Testuje se velikost rozdílu.

Postup:

Výpočet normalizovaného rozdílu a jeho porovnání s tabelovanou hodnotou (jednostranná a dvoustranná varianta):

$$t = \frac{\bar{x} - \mu}{s} \sqrt{n}$$

H_0	H_A	Testová statistika	Interval spolehlivosti
$\bar{x} \leq \mu$	$\bar{x} > \mu$	t	$t > t$
$\bar{x} \geq \mu$	$\bar{x} < \mu$	t	$t < t$
$\bar{x} = \mu$	$\bar{x} \neq \mu$	t	$ t > t$

t-Test

Koncentrace antibiotika v cílovém orgánu

Při 1000 měřeních antibiotika byla zjištěna v cílovém orgánu průměrná koncentrace 202,5 jednotek a směrodatná odchylka 44 jednotek.

Požadovaná koncentrace antibiotika je 200 jednotek.

- 1) Je daný rozdíl 2,5 významný vzhledem k variabilitě znaku na hladině významnosti 5 %?**
- 2) Jaká je skutečná hladina významnosti?**

$$t = \frac{\bar{x} - \mu}{s} \sqrt{n} = \frac{2,5}{44} \sqrt{1000} = 1,797$$

Mann-Whitneyův U test

Neparametrická varianta t-testu se skoro stejnou silou v případě normálně rozdělených dat. Vždy pro dvě skupiny naměřených hodnot.

Předpoklad: **Pravděpodobnost že $X > Y$ = pravděpodobnosti, že $Y > X$.**

Vypočtená U statistika má přibližně normální rozdělení (pro malé počty jsou hodnoty tabelovány zvlášť).

Postup:

Hodnoty z obou sad měření se seřadí podle velikosti.

Počítá se U statistika pro první nebo druhou sadu (obvykle pro tu s nižšími hodnotami)

U_1 je součet počtů hodnot ze sady 2 nižších než jednotlivé prvky sady 1 (postupně se sčítá pro všechny prvky ze sady 1).

Alternativní výpočet:

$$U_1 = R_1 - \frac{n_1(n_1 + 1)}{2}$$

R_1 je součet pořadí skupiny 1.

Mann-Whitneyův U test

Provede se normalizace:

$$z = \frac{U - m_U}{\sigma_U} \quad m_U = \frac{n_1 n_2}{2} \quad \sigma_U = \sqrt{\frac{n_1 n_2 (n_1 + n_2 + 1)}{12}}$$

z je normalizovaná statistika

m_U je průměr statistiky U

σ_U je směrodatná odchylka statistiky U

Vypočtená statistika z se porovná s tabelovanými hodnotami normálního rozdělení resp. pro nižší počty s tabelovanými hodnotami pro Mann-Whitneyův U test.